

Մարզկենտրոնը՝
ք. Իջևան

Տարածաշրջանները՝

Իջևան,
Դիլիջան,
Նոյեմբերյան,
Տաուշ

Քաղաքները՝

Իջևան,
Դիլիջան,
Բերդ,
Նոյեմբերյան,
Այրում

Տարածքը	2 704 քառ.կմ
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը	9.1%
Համայնքներ, 2016թ. տարեկզբի դրությամբ	56
Քաղաքներ	5
Գյուղեր	62
Բնակչության թվաքանակը 2016թ. տարեկզբի դրությամբ	125.5 հազ.մարդ
այդ թվում՝	
քաղաքային	52.9 հազ.մարդ
գյուղական	72.6 հազ.մարդ
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	4.2 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	42.2 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր	110 762.8 հա
այդ թվում՝ վարելահողեր	25 588.4 հա

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Մրզը հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ ՀՀ Լոռու մարզին և պետական սահմանով՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին:

Մարզի կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ՝ 390մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրղուզ լեռն է՝ 2 993 մ:

ՀՀ Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1 900-2 000 ժամ է: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները՝ մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից

ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, ստորերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը՝ Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

Մարզի ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին: Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհ) չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

Մարզի կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս – Թբիլիսի - Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան-Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը (ներկայումս չի գործում): Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ափով անց-նում է Երևան-Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

2015թ.-ին Տավուշի մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- արդյունաբերություն՝ 0.8 %,
- գյուղատնտեսություն՝ 4.6 %,
- շինարարություն՝ 4.2 %,
- մանրածախ առևտուր՝ 1.9 %,
- ծառայություններ՝ 0.9 %:

Մարզը հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Ծրագրեր են իրականացվում պտղատու այգիների վերականգնման ուղղությամբ: Վերջին տարիներին զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

Մարզի տնտեսության առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել զերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են արտահանվում գինիներ, պահածոներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե արտադրատեսակներ:

Բեռնաառևտրափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Մարզկենտրոն Իջևան քաղաքը (2015թ. տարեվերջին՝ 20 723 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 133 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքը հայտնի է նաև գորգագործությամբ:

Դիլիջան քաղաքի (2016թ. տարեկգրին՝ 17.6 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 99 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը:

2014թ. սեպտեմբերից գործում է «Դիլիջան ինտերնեյշնլ սքուլ օֆ Արմենիա» միջազգային դպրոցը:

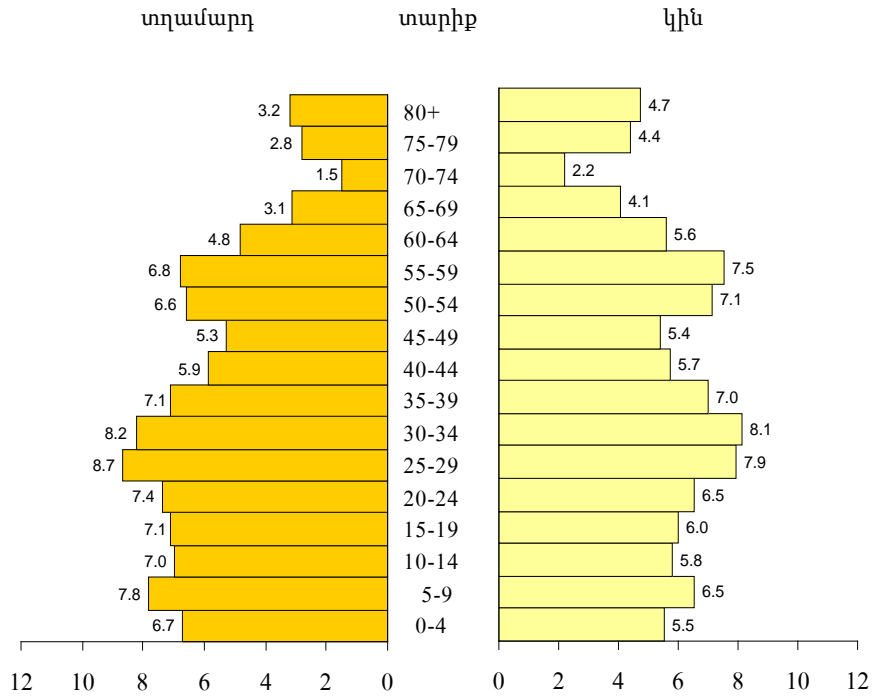
Նոյեմբերյան քաղաքի (2016թ. տարեկգրին՝ 4.9 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 187 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է:

Այրում քաղաքի (2016թ. տարեկգրին՝ 2.0 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 206 կմ է: Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղվածությունը մանրածախ առևտուրն է: Աշխատանքներ են տարվում Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկման ուղղությամբ:

Բերդ քաղաքի (2016թ. տարեկգրին՝ 7.7 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 202 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում զերակշռողը բազմաձյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը:

ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆՆ ԸՍՏ ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՄԲԵՐԻ, 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ

%

ՄԱՆՐԱԾԱԽ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ

	Քանակը				
	2011	2012	2013	2014	2015
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	1 070	1 036	1 012	1 025	1 145
այդ թվում՝					
խանութներ	665	672	659	698	848
կրպակներ	369	327	312	290	252
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	1	1	1	1	1
սպառողական ապրանքների շուկաներ	1	1	1	1	1
առևտրի այլ օբյեկտներ	34	35	39	35	43

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

	Քանակը				
	2011	2012	2013	2014	2015
Պետական նախադպրոցական	45	55	55	59	59
Ոչ պետական նախադպրոցական	1	1	1	1	-
Պետական հանրակրթական	81	81	81	81	81
Ոչ պետական հանրակրթական	-	-	-	1	1
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	18	19	19	19	19
Պետական նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	3	3	3	3	3

	Քանակը				
	2011	2012	2013	2014	2015
ուսումնական ¹					
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	6	6	6	6	6
Պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղ	2	2	2	2	2

ՔԱՂԱՔՆԵՐ

Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ [*]
Իջևան	20 723
Դիլիջան	17 587
Բերդ	7 746
Նոյեմբերյան	4 930
Այրում	1 957

ԳՅՈՒՂԵՐ

	Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ^{**}
Իջևանի տարածաշրջան		
1	Ազատամուտ	2 628
2	Բարխուդարյու	-
3	Ակնաղբյուր	515
4	Աղավնավանք	270
5	Աճարկուտ	180
6	Այգեհովիտ	3 270
7	Կայան	318
8	Աչաջուր	4 009
9	Բերքաբեր	347
10	Գանձաքար	3 435
11	Գետահովիտ	1 923
12	Դիտավան	353
13	Ենոքավան	534
14	Լուսահովիտ	316
15	Լուսաձոր	688
16	Խաչթառակ	1 803
17	Խաչարձան	355
18	Գեղատափ	-
19	Ճերմակավան	-
20	Ծաղկավան	517
21	Կիրանց	311
22	Հովք	429
23	Սարիգյուղ	1 219
24	Սևքար	2 063
25	Վազաշեն	861

¹ Ներառյալ այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:

	Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2016թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ *
Դիլիջանի տարածաշրջան		
1	Գոշ	1 128
2	Թեղուտ	1 501
3	Հաղարծին	3 564
Նոյեմբերյանի տարածաշրջան		
1	Արճիս	1 128
2	Բագրատաշեն	2 775
3	Բաղանիս	856
4	Բարեկամավան	232
5	Բերդավան	3 265
6	Դերեղավան	599
7	Դեղձավան	293
8	Դովեղ	538
9	Զորական	916
10	Լճկաձոր	432
11	Կոթի	2 020
12	Կողբ	4 554
13	Հաղթանակ	1 301
14	Ոսկեպար	836
15	Ասկիպար	-
16	Ոսկեվան	1 398
17	Պտղավան	841
18	Ջուջևան	554
Տաուշի տարածաշրջան		
1	Այգեձոր	2 000
2	Այգեպար	535
3	Արծվաբերդ	2 861
4	Իծաքար	287
5	Ծաղկավան	862
6	Մոսեսգեղ	1 745
7	Նավուր	1 102
8	Ներքին Կարմիր աղբյուր	1 001
9	Նորաշեն	1 622
10	Չինարի	945
11	Չինչին	552
12	Չորաթան	940
13	Պառավաքար	1 536
14	Վարագավան	642
15	Վերին Կարմիր աղբյուր	1 610
16	Տավուշ	1 638

**ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2015թ.**

	Ընդամենը	նրանցից՝	
		կանայք ¹	տղա-մարդիկ ¹
Բնակչությունը, մարդ	10 000	5 203	4 797
Ծնվածներ, մարդ	113	52	61
Մահացածներ, մարդ	113	54	59
Ամուսնություններ	49	X	X
Ամուսնալուծություններ	5	X	X
Կրթության ոլորտ, հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝			
նախադպրոցական	270	132	138
հանրակրթական	1 268	622	646
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	166	115	51
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	23	6	17
միջին մասնագիտական	63	26	37
բարձրագույն մասնագիտական	136	75	61
Առողջապահության ոլորտ՝			
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	30 691	...	...
Մարզիկներ, մարդ	47	6	41
Զբաղվածներ, մարդ	4 414	2 301	2 113
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-
գիտության թեկնածուներ	-	-	-
ուսուցիչներ	159	131	28
բժիշկներ	20	...	...
միջին բուժանձնակազմ	43	...	...
Գործազուրկներ, մարդ	608	260	348
Մոցիայական ապահովության ոլորտ			
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1 717	1 047	670
արքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	418	X	X
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում			
գրադարան	21 579	...	...
թատրոն	-	-	-
համերգ	-	-	-
թանգարան	485	...	...
Իրավական ոլորտ			
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	52	X	X
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	25	X	X
միջին ծանրության	22	X	X
ծանր	5	X	X
առանձնապես ծանր	1	X	X

¹ Ցուցանիշները հաշվարկային են:

